№ 58 Մարտի 31 (Ապրիլի 12) 1881 Մարտի 31 (Ապրիլի 12) № 58

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ. կէս տարւանը 6 րուբլ։
Առանձին համարները 5 կոպէկ։

Թիֆլիզում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ

[illegible]
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատանը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարվում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ խմբագրին. [illegible] —ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. [illegible] —ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. —ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. —ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Մի քանի խօսք «Փարոսին».

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 9 մարտի

[illegible]

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՕՍՔ «ՓԱՐՈՍԻՆ»

[illegible]

նրանց հաւաքածոնների արժեքաւոր գանձը, մանաւանդ հաստատելով նրանց օգնութեան հասնելը։ Անցեալից խրատուիլը. մինչդեռ տանք որ ամենայն կենտրոնական յանձնաժողովը շարունակելով իր գործունէութիւնը Հայաստանի բարօրութիւնը ապահովէ։ Հայաստանը այն ժամանակ միայն ճշմարիտ յառաջադիմութեան շաւղի մէջ կը գտնուի երբ անտեսական և բարոյական զարգացումը զուգընթաց կը քայլեն։ Թող Միացեալ ընկերութիւնը լինի բարոյական մասը հոգացող, իսկ ամենայն յանձնաժողովը (այս անուան տակ գործելը Տաճկաստանում յարմարելու պատճառով միջոցն է) նիւթական և անտեսական մասը. մենք հաց, միւսը լոյս մատակարարէ։ Աշխատանքի բաժանումն էլ այս կը պահանջէ։ Թէպէտ մեր նուէրներին երկու հասցէ տալը դէպի այն տարբեր ուղղութեամբ գործող երկու մարմիններին, հասարակ համոզուած լինելով որ մեր նպատակը երկու կողմից էլ պաշտպանւած և ընդունակ ձեռքերի մէջ կը գործադրուին յօգուտ հայրենիքի վերածնութեան։

Նիկոլայ Պաստրիարցը, որի հեռատես քաղաքագիտութիւնը ամենայն պարագայում պատրաստուած է մեզ համար, այն յանձնաժողովի շարունակութիւնը անհրաժեշտ է համարում, և այս էլ հաստատում է բազմաթիւ կոնդակներով և հրամաններով, որոնցով դիմում է առ ընդհանուր հայութիւն, յորդորելով ամեն կերպով օգնել յանձնաժողովի գործին։ Արդ միթարիչ հանգամանքները այսքի առաջ ունենալով անհիմն պէտք է լինի մեզ համար ամենայն յանձնաժողովի շարունակութեան հարցը։ Եթէ դաղափարները օգնելու, մի և նոյն է լուծման վերա կայացնել, բառ որում նրա գործունէութիւնը հայ ազգայինների առատաձեռն օժանդակութեան վրա է հիմնուած։

Կ. Գ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Русскій Курьеръ» լրագրին հաղորդում են, որ Աքսակովի «Русь» լրագիրը շուտով ամենօրեայ թերթ կը դառնայ։ Մինչև այժմ նա շաբաթաթերթ էր։

—

«St. Petersb. Herold» լրագիրը ասում է թէ սուտ է որ Բիսմարկի հայրը անձնասպանութիւն գործեց։ Նա կենդանի է և այս օրերս այցելեց իր որդուն բանտի մէջ։

—

«Порядокъ» լսել է որ զինուորների հագուստի և զինուորվելու ձևը նշանաւոր կերպով կը փոփոխուի։

—

Ինչպէս հաղորդում է «Новости» լրագիրը, լուր կայ, որ պատերազմական մինիստր Միլյուտինի տեղ կը նշանակուի Օբրուչևը։

—

Ս. Պետերբուրգի հանքաբանական դպրոցը «Գորնի ինստիտուտ», ինչպէս լսել է «Голосъ» լրագիրը, կը վերանորոգուի և խօսք կայ որ այդ դպրոցը Ս. Պետերբուրգից կը տեղափոխուի Ռուսաստանի ներքին գաւառներից մէկը, ուր ուսանողներին աւելի դիւրին կը լինի պարապել գործնականապէս հանքային գիտութեամբ։

—

Մասնաւոր թատրոնների մէջ, ինչպէս լսել է «Новое Время» լրագիրը, ներկայացումները թոյլ կը տրվին Զատկից յետոյ։

—

«Новости» լրագիրը որպէս լուր հաղորդում է որ եկող տարուց սկսած կառավարութիւնը այլ ևս պահելու չէ կայսերական թատրոնները, այլ այդ թատրոնները կը յանձնվին մասնաւոր անձանց և մասնաւոր ընկերութիւններին կը դառնան։

—

Լսում ենք որ ներկայ տարւայ սեպտեմբերի ամսին հնագիտական ժողովը ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ լինելու չէ, որովհետև սեպտեմբեր ամսին լինելու է Թագաւոր կայսրի թագադրութիւնը։ Հնագիտական ժողովը յետ է ձգվում անորոշ ժամանակով։

—

Ինչպէս հաղորդում է «Новости» լրագիրը, Ս. Պետերբուրգում լուր է տարածված, որ գիտնականութիւն կայ հաւասարացնել գ վ ա ր դ ի ա յ ի և ա ր մ ի ա յ ի ծառայողական իրաւունքները և առաւելութիւնները։ Զանազանութիւնը կը լինի միայն ռոճիկների մէջ, ի նկատի առնելով որ գվարդիայում համազգեստը աւելի թանգ արժէ։ Բացի սորանից գվարդիայում ուսեալները կը լինի փոխ-գնդապետի (պոդպոլկովնիկի) աստիճանը, իսկ արմիայից վերցրած կը լինի մայորի աստիճանը։

—

«Моск. Вѣдом.» լրագիրը հաղորդում է որ Մոսկվայում նշանակված է ռուս երկաթուղիների գրութեան հետազօտութեան համար յանձնաժողով, որ շուտով կը բանայ իր նիստերը կոմս Բարանովի նախագահութեամբ։

—

«Մշակի» լրագիրը փոխանակվում է այժմ 20 այլ և այլ թէ ռուսաց, թէ հայոց և թէ ֆրանսիական պարբերական հրատարակութիւնների հետ։

—

Մայրաքաղաքի ռուս լրագիրներից ոմանք լսել են, որ իբր թէ պետական կանցլեր Իշխան Գորչակովի տեղ, որ արդէն խորին ծերութեան է հասած, կը նշանակուի կոմս Վալուև։

—

Բազմամիլիոնատէր գործը Գրեգէրի, Հորվիցի և Կոգանի յանձն է առել պաշտպանել Ս. Պետերբուրգի նահանգական դատարանում երդուեալ հաւատարմատար Սպասովիչ։ «Петербургск. Листокъ» լրագրի խօսքերին նայելով պաշտպանը մի միլիոն րուբլ վարձատրութիւն է պահանջել իր կլիէնտներից, որոնք վերև յիշված դատը ունել են կառավարութեան դէմ։ Համաձայն պայմանին խոստացած վարձատրութեան կէսը, այն է 500.000 րուբլ պէտք է կանխիկ վճարվի պաշտպանին։

—

ԹԻՖԼԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Երևանի գաւառական մարզին, որոնք յանդգնում են հաստատել թէ «Մշակի» № 40 մէջ հաղորդած լուրը, որ մի 20 տարեկան երիտասարդ խեղդվել է տեղիս Չմել-Դայդաղանի սուրբ Գէորգ եկեղեցու անհանգստացնում, սուտ է, ես պարտաւորութիւն եմ համարում պնդել և կրկնել, որ լուրը սուտ չէ։ Ես կարող եմ, եթէ հարկն է, երիտասարդի անունն ու ազգանունն էլ յայտնել։ Անգրագէտները Ս. և Ճ. են։ Նրանց զարմանքի թարգեգին և ուսումնասիրութեանը երևի յայտնի չեն բոլոր հանգամանքները։»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՊԱՍՏԱՆԻ ԽՆԴԻՐԸ

—

Մարտի 1-ի եղեռնագործութիւնից յետոյ խնդիր յարուցվեցաւ թէ արդեօք իրաւունք ունեն եւրոպական մի քանի երկիրները ապաստանել իրանց մօտ ուրիշ երկիրների քաղաքական յանցաւորներին։ Երկու տեսակ քաղաքական յանցաւորներ կան։ Նախ այնպիսի քաղաքական յանցաւորներ, որոնք միայն խօսքով, գրով, պրոպագանդայով քաղաքական յանցաւորներ են. երկրորդ այնպիսիներ, որոնք այս կամ այն քրէական գործով մասնակցել են քաղաքական յանցանքին, այսինքն քաղաքական նպատակով մի որ և է բանի գործ, սպանութեան փորձ են փորձել և այլն։ Այս վերջինները իսկապէս համարվում են ոչ թէ միայն որպէս քաղաքական յանցաւորներ, այլ որպէս քրէական յանցաւորներ։ Այս տեսակներին անմնապատասխան երկիրները յանձնում են օտար պետութիւններին։

Այժմ խնդիր է յարուցված արդեօք այն բոլոր ռուս աքսորականները, որոնք ապրում են Շվէյցարիայում, Ֆրանսիայում, Անգլիայում կամ Իտալիայում,—նրանք կարող են արդեօք ռուս կառավարութեան պահանջման համեմատ յանձնված լինել Ռուսաստանին, եթէ նրանք միայն քաղաքական յանցաւորներ են, առանց մասնակցած լինելու քրէական մի որ և է յանցանքի մէջ։

Այժմ Աւստրիան, բայց մանաւանդ Գերմանիան աշխատում են մշակել մի նոր միջազգային օրէնք և առաջարկել այդ օրէնքը եւրոպական բոլոր պետութիւններին, որի զօրութեամբ իւրաքանչիւր պետութիւն իրաւունք կունենայ պահանջել մի ուրիշ պետութիւնից յանձնել իրան իր պատկանած քաղաքական յանցաւորին, որ իրան փախել է։ Կարծեն, որ գերմանական պետական կանցլեր Իշխան Բիսմարկ արդէն առաջարկել է այդ նոր օրէնքը գերմանական պարլամենտի քննութեանը։

Շվէյցարական լրագիրների մեծ մասը, բայց մանաւանդ „Züricher Zeitg.“ և „Basler Nachrichten“ ընդդէմ են այդ օրէնքի ընդունվելուն, ասելով, որ Շվէյցարիայի հանրապետական ոգուն դէմ է խախտել ապաստանի իրաւունքը։

Վիէննայի «Neue Freie Presse» լրագիրը ասում է. թող ապաստանը խախտող միջազգային դաշնակցութեանը միանան եւրոպական այն պետութիւնները, որոնք վախենում են յեղափոխական շարժումներից, իսկ Աւստրիան փախենալու պատճառ չունի որ և է յեղափոխութիւնից։

Ֆրանսիական „Republique Française“ լրագիրը այն միտքն է յայտնում, թէ երբ

հետև մենք բաղդ չունինք ունեցել լսելու նրա խօսակցութիւնը) դուրս գայ թէ նա այդպէս չէ խօսում, ինչպէս մենք տեսցինք, այսինքն ինչպէս խօսում է այժմ ամեն մի հայ, այլ խօսում է այնպէս, ինչպէս գրել է, այն ժամանակ համարձակ կարելի է առաջարկել որ նա չը գրէ ինչպէս խօսում է, թէև այդ հակառակ է այն ընդհանրացած մտքին՝ թէ մարդ պիտի գրէ այնպէս ինչպէս խօսում է. բայց ոչ, մենք չենք կարծում որ նա կարողանայ խօսել այն չինեռ և անբնական ձևերով, որ գրել է. նա միայն խաղում է լեզուի հետ, գործ է ածում քէֆը ուզած բառերը և քերականական ձևերը։ Բերենք ուրիշ օրինակներ. «յետ լինելոյ գլուխ բարձրագոյն կարգադրիչ ժողովոյն, նա նշանակուեցաւ նախարար ներքին գործոց» (երես 2), կարծես չէր կարելի ասել՝ բարձրագոյն ժողովի գլուխ (?) լինելուց յետոյ, նա նշանակվեցաւ ներքին գործերի նախարար. «չանցեալ և կէս տարի ի ժամանակէ հաստատութեան բարձրագոյն կարգադրիչ ժողովոյն (ibid.). ի կատար հասոյց (ibid.). իւրաքանչիւրն ի նոցանէ (եր. 11.) և այլն։

Ինչ սովորից յիշեալ և դոցա նման շատ օրինակներում գործ ածել հին լեզուի ձևեր, քանի որ այժմեան գրականական լեզուն նոյն մտքերը արտայայտելու համար ունի պատրաստ, կենդանի և նոյն ատենն կանոնաւոր ձևեր. քէֆ. կամայականութիւն։ Եթէ կամայականութիւն չէ, այլ մի հեղինակի համոզմունք է՝ թէ հինը գերազանց է նորից, կամ դրա նման մի բան, ապա ինչու են յառաջ գալիս այն հակասութիւնները, այն խառնակութիւնը հին և նոր ձևերի, որոնք տեսանելի աւելացնում են այդ պատմերուներով զարդարված հանդէսը. մի տեղ կարդում ենք՝ «մեր նոր ժողովրդի գործածականի յառաջադիմութիւններ է անում գիտութեանց և լեզուաց մէջ», մի քանի տող անցած արդէն «նորին Բարձրութիւնն՝ պարսկերէն, անգլիարէն *) և հայերէն լեզուների վարժարաններին թանգագին շալեր է նուիրել» (եր. 13) մի յօդվածի սկզբում՝ «կողմանէ», նոյն յօդուածի վերջում՝ «կողմից» (եր. 12) «փառքի նախորդ հրատարակչէն» և մի և նոյն տեղումը մի քանի բառերից յետոյ՝ «թշնակցութիւնք Մոսկուայից, Կ. Պօլսից և փարիզից» (եր. 28 և այլն) մինչև անգամ «ի աէրութենէ», յետոյ՝ «նորա թագին մեզ ի ժառանգութիւն տայի, որ մշակուեցաւ ի նոցանէ շատ դարերի ընթացքում, մենք ժողովում ենք պտուղներ, որոց սերմերն առաջին անգամ ցանուեցան նոցանից (եր. 9). և զարմանալի չէ. մի առաջին տարածութիւն է բաժանում՝ ի նոցանէ և նոցանից, այնպէս որ նոցանից գրելիս կարելի էր մոռանալ թէ առաջ վերև ի նոցանէ էր գրված. գուցէ մենք սխալվում ենք. գուցէ «մշակուեցաւ» պահանջում է բացառական հոլովի հին ձևը, իսկ «ցանուեցաւ» նոյն հոլովի նոր ձևը. այդ էլ կարելի է. գուցէ պարոն և տիկին Մռերծանների քերականութիւնը այնքան ազատամիտ է, որ այնինչ չէ արգելում. գուցէ կարող էք ասել՝ «փոփոխութիւնքը» (եր. 3), իսկ երկու երեք տողից յետոյ՝ «դժուարութիւններն». գուցէ կարող էք գրել՝ «այդ նշանաւոր աշխատութեան, այդ ուսումնականներն, այդ խուզարկուքն, հեգինակքն, փիլիսոփայքն, որք կատեցին մեզ գիտութեան գանձեր և այլն (եր. 9). ինչ կայ. քո նէ է հայերէն երն էլ. մէկ տեղ կասենք «հեղինակք», երկու տողից յետոյ «օրինակներ», մի և նոյն տեղում (եր. 14) «ականատեսք. վաստակաւորքը» և «նահանգներ», «էջեր», ինչու չասենք «ի Մոսկուա» և «Մոսկուայում», «ջանքերն» (եր. 14) և «ջանից» (28), «կեանքի» և կենաց» (9). իսկ բայերի վերաբերեալ՝ «չունենք» և «ունիմք», պիտի հրատարակուի, «տպագրեցան», տպագրեցաւ» և «փոխուեցան», «նշանակուեցաւ», «կը տպագրուի» և այլն։

*) Ինչու ոչ «Անգլերէն». խօ չենք ասում՝ ռուսերէն, թուրքերէն և այլն։

Բոլոր հակասութիւնները մի առ մի յիշելը կը նշանակէր «փառքի» ամբողջ տետրակը արտագրել։

Վերև տեսցինք թէ անտեղի փոխառութիւններ հին լեզուից երբեմն ժպիտ, իսկ աւելի յաճախ ափսոսանք և զզվանք են յարուցանում. բայց վերև յիշած և դրանց նման անթիւ օրինակներից, ամենազզուելի արհամարհելի չարաչում գնելու է՝ «դպրատուն գրասատանն», «գիտ կարող չեն կասկածել», «անկարելի է միտ չը բերել զհեռանեւ Բէլինսկին զէ Այն փոխի խօսքերը» (այսակ մեզ էլ անկարելի է միտ չը բերել թէ, ինչպէս ասում են, Մոհր Մագիստրոս Մռերծանը գրած է մի տեղ՝ «բաց ի վերոյ խօսքի Գրիգոր փառարանները») նոյնպէս յիշելու է. «որք, որոյ, որոց (ի տեղի՝ որոնք, որի, որոնց), Պօղոսից, մասնի, մասնաւորում, հասանել, ակնալել, գտանել, մնանել և այլն թէև տեղ տեղ, ապառնութեան սկզբունքը չը մոռանալու համար, իրաւունք է համարվում գործ ածել խոզն աշխարհաբարն՝ հասնել, գտնել և այլն։ Իսկ ժպիտ է յառաջանում պ. և տ. հրատարակիչների այն երեխայական համոզմունքը՝ թէ վերնագրերը և ամրագրերը պիտի գրաբառ գրվին. օրինակ՝ չէ կարելի ասել՝ «կը շարունակուի», այլ՝ շարունակեսցի (եր. 11). Յաթեայ վիճակի ի հարաւային-արևելեան կողմանէ ի Սիւնեաց գաւառի, Ծամակաբերդ փառքի. *) ապա աշխարհի, անտառանք աշխարհի և այլն։ Փոքր ի շատէ հասարակ համոզմունք է երևում որոյ, որք, որոց, Պօղոսից **) և այլն։

*) Թէև վերև բերած օրինակից (թշնակցութիւնք.... փարիզից) երևում է որ փարիզ ս ունին էլ կարելի է.

Յիշելով հակասութիւնները, որոնք յառաջանում են հին և նոր ձևերի խառնակութիւնից, չէ կարելի ուշադրութիւն չը դարձնել գիտական ն և ը գործածութեան վրա. չը նայելով որ դրանց գործածութիւնը բաւականին արդէն որոշված է այժմեան գրականական լեզուի մէջ, «փառքը» այս դէպքում էլ վարվում է քէֆը ուզածին պէս. բայց երևում է որ ն իբրև հնութեան ներկայացուցիչ աւելի է վայելում «փառքի» համակրութիւնը քան թէ գաւառին ը. նի ամենաքիչ պաշտպանները դանդաղում են ասել ն յօդը այն բառերի վերջում, որոնց հետևում է ձայնաւորով սկսած բառ. «փառքը» գիտէ այդ հայացքն էլ է ընդունէր և հաստատութեամբ պահէր իր լեզուի մէջ. բայց ոչ նա այսօրեց էլ. ինչպէս և քերականական ձևերի և գործածութիւնների մէջ, այնինչ կանոններ և որոշումներ չէ ընդունում «փառքի» ն գործածութիւնից ընթերցողը առաջին անգամից գուցէ մի կանոն հանել՝ թէ «փառքը» ուղղականի համար ընդունում է ն, իսկ հայցականի համար ը. բայց աւելի ուշադրութեամբ կարդացողը կը համոզվի որ այդ եզրակացութիւնը սխալ է, որ այդ բաժանումը է «փառքի» պատահ և միանկերութիւն չը ճանաչող լեզուի դէմ. կարդացէք. օրինակի համար այս տողերը՝ (Ուղղականի համար) «Այդ Forum ը 200 տարիից աւելի է որ կայ այդպէս՝ արդէն քանի տարի է, որ նոյն իսկ ծերունին ամենայն երեկոյ բաց է անում ժողովը ի հարկէ վարձով. նորա ... անտարակոյս Անգլիական

**) Թէև տեղ տեղ կայ Պօղոսի. Անգլիայի և այլն։

որ Փրանսիական լրագիրները յարձակվում են նոյն իսկ հանրապետութեան դէմ, Ֆրանսիան կարող է համբերել այդ յարձակումները, բայց միջազգային իրաւունքը թոյլ չէ տալիս նրան համբերել որ Փրանսիական լրագիրները գրգռեն ուրիշ ազգերը դէպի ապստամբութիւնը նրանց կառավարութեան դէմ։

Անգլիական կառավարութիւնը հալածանել է «Freiheit» լրագրի Մոստ խմբագրին, դատապարտել է նրա լրագիրը և փակել է նրա տպարանը։ Այժմ Լոնդոնի սօցիալիստ-ռեւոլուցիօներների միութիւնը նոր տպարան է բաց արել և նոր սօցիալիստական լրագիր է հիմնել Լոնդոնում։ Այժմ անգլիական արմատական կուսակցութեան օրգանները այն միտքն են յայտնում, որ չարժէր դատարկել «Freiheit» լրագիրը, փակել նրա տպարանը և հալածանել նրա խմբագրին։ Այդ անելով անգլիական կառավարութիւնը շատից աւելի մեծ պատիւ է անում սօցիալիստներին, նրանց գործունէութեանը անչափ մեծ կարևորութիւն տալով։ Այն ինչ աւելի լաւ կը լինէր որ կառավարութիւնը անտարբեր վերաբերվէր դէպի սօցիալիստների և յեղափոխականների օրգանները, որոնք հայհոյում են Ռուսաստանը կամ Գերմանիան, ինչպէս նա անտարբերութեամբ է վերաբերվում դէպի նոյն իսկ անգլիական և մանաւանդ իռլանդական լրագիրները, որոնք հայհոյում են անգլիական կառավարութիւնը և յարձակվում են նրա դէմ։

Վերջապէս բելգիական „Indépendance Belge“ լրագիրը ասում է։ «Մենք չը գիտենք թէ ինչպէս կը վերաբերվի Աւստրիան դէպի քաղաքական յանցաւորների ապաստանի իրաւունքը խախտել ձգտող միջազգային օրէնսգիրքը, այն Աւստրիան, որի պետական և դիւանագիտական ամենանշանաւոր գործիչներից շատերը մի ժամանակ իրանց յեղափոխական գործերի համար մահվանը դատապարտված անձինք էին, բայց հաստատ կարող ենք ասել որ Ֆրանսիայի, Անգլիայի, Իտալիայի, Բելգիայի և Շվէյցարիայի պէս ազատ երկիրները երբէք չեն համաձայնվի ընդունել և գործադրել Ռուսիայի առաջարկութիւնը։

Բելգիական լրագիրը աւելացնում է որ մի խումբ քրէական յանցաւորների բանելու համար չէ կարելի ճնշում ներգործել բոլոր միւսած քաղաքական յանցաւորների վրա, որոնք անմեղ կլինեին քրէական որ և է յանցանքի մէջ, չէ կարելի մի խումբ ասպանդների պատճառով ոչնչացնել բոլոր ազատ երկիրների մէջ իրանց սահմանադրութեան զօրութեամբ ընդունված ապաստանի իրաւունքը։

Գերմանիան, այնու ամենայնիւ, դիտաւորութիւն ունի առաջարկել ապաստանի խնդրի վերաբերութեամբ նոր միջազգային օրէնսգիրք եւրոպական բոլոր պետութիւններին։

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Լրագիրները հաղորդում են հետևեալը։ Ֆրանսիական պատգամաւորների ժողովի անդամ Մարգիլ-դը-Մոնժօ կառավարութեանը հարց առաջարկեց արմատական չորս լրագիրների դատաստանի ենթարկելու առիթով։ Այդ հարցը հիմնված էր այն փաստի վրա, որ Ֆրանսիական տպագրական օրէնքները, որոնք ընդունված են պատգամաւորների ժողովից, բայց սենատից հաստատված չեն, չեն պատժում այնպիսի կարծիքներ, որոնք չեն իրագործվում և չեն արգելում այնպիսի գործողութիւնների արդարացնելը, որոնք յանցաւոր են համարվում։ Այդ օրէնքները հրատարակելուց մի ամիս յետոյ, ասում է հարցի հեղինակը, ստացվեցաւ Ս. Պետերբուրգի մէջ կատարված եղեռնագործութեան լուրը։ Այդ առիթով կարծիքները բաժանվեցան. մի քանիսը վրդովված էին, միւսները գործին այլ տեսակէտից էին նայում և իրանց համակրութիւնը բացարձակ յայտնում. փոխանակ թոյլ տալու ամենքին մտածել այնպէս, ինչպէս կամենում են, կառավարութիւնը դիմում է հին օրէնքների օգնութեանը և հալածում է արմատական լրագիրներին։ Ֆրանսիայի մէջ այնպիսի օրէնք չը կայ, որ պատժէր թագաւորասպանութեան արդարացումը։ Այդպիսի մարդու յանցաւորութիւնը Փրանսիական օրէնքների համեմատ կասկածաւոր է և, այս հանգամանքը 'ի նկատի առնելով, կառավարութիւնը պէտք է չը հալածէր արմատական լրագիրներին։ Այդ գործը անելով կառավարութիւնը սաստիկ սխալվեցաւ. մի կողմից նա այդ լրագիրների յօդուածներին մեծ նշանակութիւն տուեց և առիթ տուեց նրանց պաշտպաններին ապացուցանել յօդուածների անմեղութիւնը, միւս կողմից նա ցոյց տուեց, որ կամենում է օտարների հաւանութիւնը ստանալ։ 'Ի հարկէ խաղաղութիւնը ամենքի համար ցանկանալի է, բայց անկարելի է նրան ձեռք բերել Ֆրանսիայի անկախութեան գնով։ Արդարութեան մինիստր Կազօ պատասխանեց հետևեալը։ Ազգային ժողովը կառավարութեան վարմունքը քաղաքական տեսակէտից պէտք է քննէ։ Այնպիսի գրողներ գտնվեցան, որոնք սկսեցին գովել ցցուելի եղեռնագործութիւնը և որոնք գրգռում էին նոյնը անել և միւս միապետների դէմ։ Այս դէպքում հարցը քաղաքական գաղափարների մասին չէր, այլ խօսվում էր մի եղեռնագործութեան առիթով, որ վրդովեց ամբողջ լուսաւորված աշխարհին։ Այդ եղեռնագործութիւնը գովողները ուրիշ նպատակ չէին կարող ունենալ, եթէ ոչ դժուարութիւն ծագեցնել կառավարութեան համար և վնասել Ֆրանսիայի պատւին։ Հին օրէնքը դեռ փոխված չէ և կառավարութիւնը իրաւունք ունէր նրան գործադրել։ Կառավարութիւնը այս դէպքում գործում էր կատարելով իր պարտաւորութիւնը և այժմ նա խնդրում է պատգամաւորների ժողովից արդարացնել իր բռնած ընթացքը։ Դրանից յետոյ ժողովը ձայների մեծամասնութեամբ և կառավարութեան ցանկութեան համաձայն անցաւ հերթական հարցերի քննութեանը։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 մարտի։ „Правит. Вѣстникъ“ լրագրի մէջ տպված է Մեղադրական ակտը վեց թագաւորասպանների մասին։ Գործը երէկ սկսվեցաւ։ Մեղադրվածների նստարանի վրա նստած են Ռիսակով, Միխայլով, Գելֆման, Կիբալչիչ, Պերովսկայա և Ժելեաբով։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 27 մարտի։ Պաշտօնապէս հաղորդված է, որ կոմս Իգնատիեվ պետական կալվածքի մինիստր է նշանակված։ Այսօր հրատարակվեցաւ Թիֆլիսի քաղաքային երկրորդ ընկերութեան կանոնադրութիւնը։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 28 մարտի։ „Правит. Вѣстникъ“ լրագրի մէջ տպված է հետևեալը. Մեղադրական ակտը կարդալուց յետոյ Ռիսակով, մերժելով իր անդամակցութիւնը սօցիալ-յեղափոխական կուսակցութեանը, խոստովանեց, որ ինքը մասնակից է մարտի 1-ի եղեռնագործութեան։ Միխայլով յայտնեց, որ ինքը պատկանում է սօցիալ-յեղափոխական կուսակցութեանը և որ մարտի 1-ի եղեռնագործութեան մէջ ինքը մասնակից չէ։ Գեսա Գելֆման խոստովանեց իր մասնակցութիւնը, որ նա պատկանում է սօցիալ-յեղափոխական կուսակցութեանը և բաժանում է „Народная Воля“-ի (ժողովրդական կամք) պրօգրամը։ Կիբալչիչ ասաց, որ նրա գործունէութիւնը բացառապէս գիտական էր. նա պատրաստում էր դինամիտ և ձայնով առումներ, գիտենալով նրանց գործածութեան նպատակը։ Սոֆիա Պերովսկայա ասաց, որ նա „Народная Воля“ կուսակցութեան անդամ է և „Գործադիր մասնաժողովի“ գործակատար։ Անդրէյ Ժելեաբով յայտնեց, որ ինքը „Народная Воля“ կուսակցութեան անդամ է, իսկ վերջական կողմից «Գործադիր մասնաժողովի» գործակատար։ Այնուհետև սկսվեցաւ վկաների հարցնելը։

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 29 մարտի։ Այսօր առաւօտեան 7 ժամին դատարանը վճիռ կայացրեց՝ մահուան պատժի ենթարկել կախաղանի միջոցով բոլոր վեց մեղադրվածներին։ Սոֆիա Պերովսկայի մասին դատավճիռը ենթարկել Բարձրագոյն նայեցողութեան քրէական դատաստանավարութեան կանոնադրութեան 945 յօդուածի հիման վրա։

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Թագուհւոյ ժամանակից մնացած է, բառ որում նա բուսական մաշուած է և ծեծուած. Աւանդութիւն բոլոր ձեները խակ և խակ պարզամնութան են. նրա ձեան փոքր առ փոքր կենդանութիւն է ստանում. նորա ձայնը, մարմնոյ շարժմունքն, բնաւին չեն զանազանվում *) ատաքացած լուգերի ձևերից.» (եր. 8) (հայցական համար) «Ամենքն կրկնելու են մի և նոյն ևս, ժամանակ և համբերութիւնն զարմանում են թուղթի ակրեներն ապշումի» (եր. 9), «քաշքշկրում էք նորան պատռելով ձեր այցելութեամբ այս ձեր անուանով «Մասուցիկն» (երջանկութիւն) կոչված վարժարանն, մանրամանարկն քննելով այն աստիճաններն որք աւանդվում են, նշանակելով աշակերտաց յառաջադիմութիւնը.» գնահատում է նորա ծառայութիւնը (13) «զարգացել մեր հանգիսի էջերն» (14) և այլն։

Ընթերցողը նոյնպէս կը գտնէ «փարոսի» մէջ տրցէն նմանած ս և գ գիմարուշական յոգերը։

Հասկանալի է որ այսպիսի լեզու ազատ չէ կարող լինել ստարզիզմներից. օրինակ «մանկութեան օրերից ցուցանում են աշխարհ հաղթների վերայ, որոց պարտական են ժողովուրդ պատերազմի բոլոր գ ա ր հ ա ւ ր ա ն ք ն ե ր ա վ» (եր 9). «նա ա ւ ե լ ի չ ա տ նմանում էր սառույցի վերայ քան տարով մանկաց մարդու» (27) և այլն։

Արանից աւել երկար խօսելը «փարոսի» լեզուի մասին մենք աւելորդ ենք համարում. կամեցանք այստեղ միայն մի քանի խօսք ուղղագրութեան մասին. մենք չենք ուզում քարոզել այսօր, թէ «պատուհան», «Թուական» աւելի ա-ցիգ է գրել՝ պատուհան, թւական *) կամ թէ ի-ա վերջացած երկրների անուանները գրվում են առանց յ (եր. 2) կամ յ ով վերջացած անուանները ն-ի ակզբից կորցնում են այդ յ ու՝ փիլիսոփայն այլ՝ փիլիսոփան և այլն։ Ո՛չ. այդպիսի մի ուղղագրութիւն փարի ի չասել անհնական հաւարից է կուխված. բայց մենք ուզում ենք ուշադրութիւն դարձնել ուղղագրական մի հարցի վրա որ աւելի ընդհանուր է և կարեւոր։ Համոզված եմ Մսեր Մսերեան, եթէ չեմ սխալվում, փ ի թ ր փ ա ւ ր կ էր գրում. ինչպէս անուանում ենք պ. Չ. Մսերեանն էլ աւելի առաջ չէ գնացել. նա էլ գրում է՝ Մանկական Պրեմը, իսկ այժմ Ս. Մսերեան էլ գրում է Մենչիկովա բաչնոր. լսել են զանգի ձայն, իսկ չը գիտեն ուր է այն. նրանք լսած են և գիտեն որ արևմտեան հայերը բ արտասանում են պ, գ արտասանում են կ, դ արտասանում են տ, ջ արտասանում են ճ և այլն և ընդհակառակը. այդ պատճառով էլ ռուսաց լեզուից առած բառերում բ (в) գ (g) և այլն. արտասանութիւնը պահելու համար նրանք գրում են բ-ի համար պ., գ-ի համար կ և այլն. Նրանք գրում են օրինակի համար Պերլին, որ իրանք անձնական արտասանել Берлинъ. իսկ եթէ գրեն Բերլին (ինչպէս արևելեան հայերս) պիտի կարդան Перлинъ։ Ուրեմն նրանց այդ ուղղագրութիւնը հիմնված է նրանց արտասանութեան վրա, իսկ այդ արտասանութիւնը նրանք իրանք չեն հնարել. դա չլինելու չէ, դա կամքի բան չէ. դա մի լեզուաբանական երևոյթ է որ ունի իր օրէնքները, որոնց մասին այստեղ խօսելը անտեղի և աւելորդ ենք համարում։ Ուրեմն իրանցից անկախ՝ բուն լեզուաբանական պատճառներից առաջված արևմտեան հայերը կերպարանափոխում են Մսերեան պարոնների բառերը։ Եթէ այդ ներելի է, ասում ենք, արևմտեան հայերին յիշեալ պատճառներով, ներելի չէ մի հանգիսի որ իր լեզուն և ուղղագրութիւնը պատկանում է արևելեան հայոց գրականութեան։ Հայոց լեզուի արևելեան ճիւղը չէ անցել տառափոխութեան այն աստիճանները, որոնք արդէն կատարված են արևմտեան մասում. Ճշմարիտ է՝ հայոց լեզուի արևելեան ճիւղի բարբառներից շատերը նոյնպէս mediae բ (b), գ (g), դ (d) և այլն փոխել են tenues պ (p), կ (k), տ (t) և այլն, բայց հակառակ երևոյթը դեռ չէ կատարվել, ինչպէս այդ կատարվել է արևմտեան մասում՝ այսինքն tenues պ (b), կ (k) և այլն երբէք չեն արտասանվում բ (b), գ (g) և այլն. օրինակ, եթէ արևելեան բարբառներից շատերը (Երևանի, Ղարաբաղի և այլն) արտասանում են՝ պան (pan), կործ (kortz), բայց նրանք մի և նոյն ժամանակը չեն արտասանում և ընդհակառակ Բօղոս (Bogcos), գնիգ (gnig) և այլն ի տեղի (Pogcos), knik և այլն, ինչպէս այդ անում են արևմտեան հայերը։ Մին էլ որ արևելեան բարբառների թւում կան դեռ մի քանի բարբառներ (օր. Թիֆլիսի և Աստրախանի) որոնք խուլութեամբ պահել են *) հայոց տառերի մեսրոպեան արտասանութիւնը՝ նրանք արտասանում են գինի—gini, պատկեր—patker, դու—du, տուն tun և այլն։ Ուրեմն արևելեան հայոց գրականական լեզուն այնքան հարկաւորութիւն չունի փոփոխելու Մեսրոպի այբուբենի ուղղութիւնը, նրա տառերի կարգը և արտասանութիւնը։ Ուրեմն այս դէպքում, որ հետևողութիւնը պահել և պահել հարկաւոր է, «փարոսի» «դրական» հրատարակիչները մոռանում են իրանց ծնողութիւնը։ Բայց գոնեա պահել էլ հակասութիւններ չը լինէին. տրդեաք կարող են մեզ բացատրել պ. և տ. Մսերեանները թէ ինչու Кремль, Меньшикова բառերի մէջ к գրելու է հայերէն ք՝ Քրեմլ, Մենչիքովա, իսկ Москва բառի մէջ նոյն к տառը չը պիտի արտասանեն այդ պատճառով և պիտի ձեռք Մոսկվա՞։ Եթէ հարկաւոր է գրել Մոնթենեգրոյի, ապա ինչու գրենք Չէրնագորիայի և ոչ Չէրնոգօրիայի (22) չէ թէ Մոնթենեգրօ բառի մէջ էլ կ գրված է ի տեղի գ (г). եթէ ուղիղ է քաղաքաղլուխ (այսաւ—գ) ապա ինչու Դուլցինեա և ոչ Տուլցինեա. եթէ գրում էք Ջեմս Պրայս որ ընդհանուր արտասանելով դուրս գայ ուղիղ Джемсъ Брайсъ, ապա ինչու չէք գրում բարլամենդ որ ընդհանուր արտասանելով դուրս գայ ուղիղ парламентъ։ Այսպիսի կողմնակի հակասութիւններով և սխալներով լիքն են «փարոսի» ստորակետները։—

Ահա ինչպիսի ղղուելի ստոկրաֆ է ներկայացնում մեզ «փարոսի» լեզուն։ Մինչ է լեզուն այն ստացման երկրորդական բան է որ այդպիսի կոմպլեկտութեամբ և անուշադրութեամբ վարվեցին նրա հետ ներելի լինի. այդ տեսակ վարվելը մի լեզուի հետ, որը դեռ կարօտ է մշակութեան, յանցանք է. պարբերական թերթերի, գանազան «հանդէսների» պարտականութիւնն է պահել այդ մշակութեամբ, ոչ թէ աղաւաղել լեզուն. առնելով հասարակութեան (ազգի) կենդանի լեզուն, գրականութիւնը և մամուլը պիտի վերադարձնէ հասարակութեանը նոյն կենդանի լեզուն ինչպէս կարելի է գեղեցկացրած, կոկված, մշակված, բայց առանց կաղապարականութեան, առանց վայր ի վերոյ անբնական հայացրներ։

Մոսկվա. Սարգիս Սարգսեան

*) Այստեղ անտեսում ենք վ զանազանվում, չը նայելով որ «փարոսը» բառ երկայթին միանգամից ընդունել է ու վ—ի տեղ այդպիսի դէպքերում.

*) Ուղղական պատուհ. թէւ. ինչպէս՝ պարգևտ. սեռական պատու—ի, թե—ի, պարգև—ի.

*) Բացառութիւնները շատ քիչ են.